

УДК 821. 161. 2–1. 09. 000. 28

Бородінова М. В.

ХРИСТИЯНСЬКІ ОБРАЗИ, МОТИВИ В ПОЕЗІЇ В. СТУСА

У статті аналізується специфіка “діалогу” поетичного світу В. Стуса з християнською традицією. Представлений такий аспект, як художня інтерпретація в поезії В. Стуса (збірка “Палімпсести”) християнських образів, мотивів. Акцентується увага на своєрідності художнього освоєння цих “вічних” образів.

Ключові слова: Біблія, Бог, Христос, християнські образи, мотиви, “код”, інтерпретація.

В статье анализируется специфика “диалога” поэтического мира В. Стуса с христианской традицией. Представлен такой аспект, как художественная интерпретация в поэзии В. Стуса (сборник “Палимпсесты”) христианских образов, мотивов. Акцентируется внимание на своеобразии художественного освоения этих “вечных” образов.

Ключевые слова: Библия, Бог, Христос, христианские образы, мотивы, “код”, интерпретация.

In the article the specificity of the “dialogue” of V. Stus poetic world with the Christian tradition is analyzed. There is represented such aspect as art interpretation of biblical images and motives in V. Stus poetry (the collected poems “Palimpsesty”). The originality of art exploring of these “eternal” images is highlighted.

Key words: Bible, God, Christ, Christian images, motives, “code”, interpretation.

У поезії В. Стуса виразно окреслена тенденція, яку поет сформулював як “самособоюнаповнення”: “жити – то не є долання меж, а навикання і самособоюнаповнення” [8, с. 128]. Дослідники називають її своєрідною духовною константою творчого світу поета. “Культивоване Стусом “самособоюнаповнення”, – наголошує М.

Коцюбинська, – було самопорятунком, запорукою духовної суверенності... Із “самособоюнаповненням” пов’язані основні константи поетики Стуса” [3, с. 26–28].

Не менш важливою є інша тенденція – своєрідний “діалог” митця із поезією Шевченка, Сковороди, Гете, Рільке, Пастернака, теж ним заявлений. Враховуючи цю особливість, обираю предметом дослідження “християнський код” його поезії, включеної до збірки “Палімпсести”, як специфічну форму “діалогу”.

Назва збірки (цікаві варіанти її пояснення наявні у роботах М. Коцюбинської, Д. Стуса) виконує своєрідну сигнальну функцію, орієнтуючи читача на сприйняття цих творів і в духовному просторі Біблії.

Одним із характерних проявів “християнського коду” у поезії В. Стуса є “включення” в контекст збірки “Палімпсести”, художнє осмислення образу Бога. Віра в божественне начало, на мою думку, є суттєвим складником духовності “біографічного” автора, а також внутрішнього світу ліричного героя “Палімпсестів”.

“Входження” образу Бога у поетичні твори В. Стуса здійснюється передусім у формі звернення, що може набувати молитовного характеру. Наявна також і специфічна рецептивна модель жанру біблійного псалма.

Аналізуючи цей аспект “християнського коду”, ураховую специфіку збірки, схарактеризовану, зокрема, М. Коцюбинською: “Другою найголовнішою константою Стусової поетики є принцип, внутрішня структура палімпсестів: на давніший текст нашаровуються пізніші, новіші, але не стираючи, не нищачи пратексту, який проступає виразно, взаємодіючи з пізнішими нашаруваннями, зумовлюючи своєрідну динаміку й багатовимірність поетичного слова” [3, с. 28].

Розглядаю під цим кутом зору окремі поетичні твори, маючи на увазі збірку як художнє ціле. Це констатується різними дослідниками, наприклад, Д. Стусом: “... мозаїка окремішностей виростає у цілість, де загальний настрій формується саме завдяки поєднанню одиничних вражень” [11, с. 19].

Ліричний герой поетичного твору “Гойдається вечора зламана віть”, яким відкривається збірка “Палімпсести” (спостерігаємо оригінальний синтез психологізованої пейзажної деталі, медитації та молитви), звертається із проханням: “О піддайся покуті самотності! (Господи, дай мені жити!)” [9, с. 27]. Через динамічну зміну адресатів

(спочатку – сам ліричний герой, потім – Бог) окреслюється своєрідний “діалог” людини і Творця. Варіюється мотив звернення до Бога як вищого морального абсолюту (при цьому виникають додаткові відтінки): “Сподоб мене, Боже, високого краху” [9, с. 28] і вступає у взаємодію із народжуваним мотивом “богоприсутності” у внутрішньому світі людини: “Луняться кроки, це, Господи, сяєво...” [9, с. 27].

Лірична поезія – медитація “Господи, гніву пречистого...”, з моєї точки зору, формою нагадує біблійний жанр псалма (передусім її початкові рядки). Різні “моделі” рецепції цього жанру запропонувало українське письменство XIX – Т. Шевченко, П. Гулак-Артемівський, М. Шашкевич, П. Куліш, а також XX століть – Л. Костенко, Д. Павличко.

У поезії актуалізується прийом звернення: “Господи, гніву пречистого прошу – не май за зле” [9, с. 50], додається – подяка Творцеві (важливий компонент псалма і молитви): “Спасибі за те, що мале людське життя, хоч надією довжу його в віки” [9, с. 50] – і художня декларація власної етичної позиції: “Де не стоятиму – вистою” [9, с. 50]. Домінантою етичної позиції ліричного суб’єкта виступає “трагічний стоїцизм”. “Готовність до кінця виконувати це призначення надає ліричному героєві В. Стуса, надто у зрілий період, трагічного стоїцизму” [6, с. 264], – стверджує Е. Соловей, розвиваючи думку М. Коцюбинської, вносить деякі корективи у розуміння його джерел: “Трагічний стоїцизм як певна філософська парадигма далекі не був уперше віднайдений Стусом у екзистенціалістів... трагічний стоїцизм Стуса у певному розумінні є “генетичний”, спадковий, – з огляду на досвід національної історії, так емоційно ним осмислюваний і так особистісно переживаний” [6, с. 265]. На мою думку, витоки “трагічного стоїцизму” поета варто також шукати і в християнській традиції.

У цьому поетичному творі органічно поєднуються подяка Богові та матері: “Думою тугу розвіюю, щоб був я завжди такий, яким мене мати вродила” [9, 50], окреслюється тенденція, що стає наскрізною у збірці – “сакралізація побутових і родових зв’язків” [4, с. 211].

Ліричний герой іншого поетичного твору “Як хочеться – вмерти!”, перебуваючи у тяжкому психологічному стані, що межує із відчаєм, апелює до Бога із не зовсім звичним для християнина: “Дай, Господи, – вмерти!” [9, с. 71]. Повтор цього прохання є одним із важливих художніх прийомів передачі найвищої концентрації болю:

“Як хочеться вмерти!”, “Владико, піднось мене вгору, бо хочу – померти!”, “дай, Господи, вмерти” [9, с. 71].

Поезія “Немає Господа на цій землі” сповнена трагічного пафосу. Спостерігаємо прийом контрасту: мотив “богоприсутності” змінюється мотивом “боговідсутності”, але не у мікрокосмосі індивідуального буття, а в макрокосмосі буття національного: “... не стерпів Бог – сперед очей тікає, аби не бачити нелюдських кривд”... [9, с. 72].

На рівні підтексту “прочитується” біблійний мотив туги за втраченим союзом людини і Бога, що стає для неї джерелом трагічного. Можна говорити і про своєрідний “код” поезії Т. Шевченка. Свідома чи на рівні підсвідомого “присутність” творчої індивідуальності у духовному світі іншого митця, різні форми її “матеріалізації” – предмет спеціальної розмови. Певні аспекти цієї проблеми розроблялись такими дослідниками творчості Стуса: Ю. Шерехом [14], М. Коцюбинською [3], М. Павлишиним [5], Д. Стусом [11], Е. Соловей [6].

Пропоную один із варіантів “прочитання” шевченківського “коду”. Крізь призму художнього освоєння християнської традиції у поезії В. Стуса виникає образ бездуховного суспільства, у якому втрачаються істинні цінності: “Пан – Бог – помер” [9, с. 72]. З моєї точки зору, можна відчутти асоціативний зв’язок почуттів ліричного героя поезії Стуса, які висловлені у експресивній формі, із почуттями ліричного суб’єкта поезії Т. Шевченка “Подражаніє 11 псалму”. У поезії Шевченка, джерелом якої є біблійний псалом, розкривається психологічний стан людини – стан тривоги, зумовлений тим, що вона живе у “хворому” суспільстві, в якому порушуються норми людського співжиття: “один на другого кують кайдани в серці” [13, с. 281], панує лицемірство: “... словами, медоточивими устами цілуються” [13, с. 281]. Образ Божого слова (у псалмі релігійному – “як срібло, очищене в глинянім горні, сім раз перетоплене”) набуває й іншого смислу – слова, носієм якого є поет: “Возвеличу малих отих рабов німих! Я на сторожі коло їх Поставлю слово” [13, с. 281], – і тим самим утверджується віра у його особливий вплив на духовне життя суспільства. Лише акцентую інші аспекти “діалогу” двох митців на рівні художнього трактування образу Бога: для обох художників слова – це не просто художній прийом; “діалог” між Творцем і людиною ведеться на рівних при збереженні самоцінності людської особистості як учасника “діалогу”.

Цікавими в ракурсі заявленої проблеми є такі поетичні твори

В. Стуса: “Місячне сяйво лле”, “Між загород відшукуємо рай”, “Звелася длань Господня”. Ліричний герой – поет милується навколишнім світом, природою, що є породженням Бога – Творця:

Боже, царство твоє –

Наче бджолиний рій... [9, с. 96].

Між загород відшукуємо рай,

Цвітуть кульбаби, й бурштинові бджоли

Геть впокоїли простір надокола,

Що кращого у Бога й не питай [9, с. 129].

Голосить сніговиця,

Співучий хрипне дріт,

А світ нехай святиться... [10, с. 214].

Дозволю собі аналогії такого типу. Схожим є сприйняття світу Олександром Сопровським, російським поетом, філософом, і це позначилось на інтерпретації біблійної Книги Йова, у якій є захист Бога як Поета, сприйняття світу і людини як поеми Творця: “Йову досталась причастность творческой красоте и мощи Божьего мира. В этом исток новой жизни открылся ему” [7, с. 206].

Ключовим у контексті художнього осмислення В. Стусом образу Бога сприймається поетичний твір “В мені уже народжується Бог...”. Це одна із найскладніших для аналізу поезій (констатація має дещо умовний характер, оскільки сприйняття й осмислення інших творів Стуса теж потребує високої концентрації духовної енергії).

Свій варіант осмислення цієї поезії пропонує І. Дзюба: “не про гординю йдеться..., а про те, що Бог входить у душу..., готує її до блаженної миті самоспалення” [1, с. 19]. Узагальнюючи висловлювання дослідників, пропоную і власне “декодування” авторського смислу: “В мені народжується Бог і напівпам’ятний, напівзабутий..., Я з ним удвох живу. Удвох – існую, коли нікого..., Він – опорядунок для мене... Він хоче поза мене вийти...” [9, с. 47–48]. Можемо спостерігати поетичне самовираження концентрації у внутрішньому світі ліричного героя високого духовного начала, витоки якого і в християнській традиції; усвідомлення ліричним героєм складності “союзу” Бога і людини.

В. Стус, “контактуючи” зі світом Біблії, подає власну “художню версію” “вічного” (в контексті християнської традиції) образу Ісуса Христа.

У поетичному світі збірки “Палімпсести” в художньому тракту-

ванні цього біблійного образу наскрізною є парадигма мучеництва. Відбувається “включення” у різні смислові площини образу хреста: “і плоть, мов знята із хреста”, “моїх зотлілих доль хрести”.

У контексті мотиву мучеництва можна сприймати рецепцію В. Стусом таких “знакових” образів, сюжетів, як Голгофа (“Знов Голгота осквернена”), суд над Христом (“Що перед вами, судді, не клонюся”), зрада Христа Іудою (“коли в усі сліди ступає тінь Іуди”), хресний шлях Ісуса Христа (“дорога болю”, один із найтрагічніших образів поета, може викликати і такі асоціації).

При цьому слід виокремити таку особливість інтерпретації. В. Стусом цього образу: екстраполяція трагічної долі розп’ятого Христа на долю ліричного героя – в’язня. Показовим у цьому відношенні є поетичний твір “Як добре те, що смерти не боюсь я”: “... і не питаю, чи тяжкий мій хрест” (підкреслено – М. Б.), “... перед вами, судді, не клонюся”, “народе мій, до тебе я ще верну, як в смерті обернуся до життя” [9, с. 45].

Ця тенденція наявна і в поезії “У Гефсиманському саду, віддавши самоті”. Відчуваються (на асоціативному рівні) “коди” евангелій та Б. Пастернака, але при цьому твір Стуса характеризується більш виявленим особистісним началом.

Ліричний герой виступає і носієм евангельських принципів, які сприймаються ним як своєрідна домінанта морально-етичного буття: “... жив, любив і не набрався скверни, ненависті, прокльону, каяття”, “обернуся до життя своїм стражденним і незлим обличчям” [9, с. 45].

Рецепція християнської традиції (і, зокрема, Біблії) простежується й на рівні мікроелементів поетичних творів Стуса: “О сопки, зойки скам’янілі: біблейський знак стовпотворінь”, “Розп’яття неба-в два крила”, “Вогні вечірні-наче шпичаки. Червоні шпичаки – з моєї крові” (виникають асоціації із терновим вінцем Христа), – традиційне при цьому набуває також індивідуального забарвлення. На мікрорівні спостерігаємо також схрещення, інтерференцію різних традицій: “долі кривокрилий птах вертає душу нашу голу то проміж зір, то по тернах” (в основі метафори – взаємодія фольклорного образу долі, античного (через тернії – до зірок) та християнського (терновий вінець) начал; “Ці пригри відчаю горять, немов порфіри, коралями страждань мій обкипає світ” (синтез християнської та фольклорної традиції).

Підводячи підсумок, зазначаю: християнська традиція (в тому

числі й Біблія) є важливими складниками поетичного світу збірки “Палімпсести”. “Діалог” двох світів при цьому має характер суголосності (на морально-етичному рівні), а також спостерігається певне “дистанціювання”, зумовлене специфікою твору як “іншої реальності”. Цей аспект збірки “Палімпсести” – неповторний синтез традиційного та новаторського.

Література:

1. Дзюба І. Різьбяр власного духу / І. Дзюба // Стус В. Під тягарем хреста / В. Стус. – Львів : Каменяр, 1991.
2. Коцюбинська М. Поет / М. Коцюбинська // Стус В. Твори : у 4 т. 6 кн. / В. Стус. – Т. 1. – Кн. 1. – Львів : Просвіта, 1991.
3. Коцюбинська М. Поетове “самособоюнаповнення” (Василь Стус) / М. Коцюбинська // Самототожність письменника: до методології сучасного літературознавства. – К. : Українська книга, 1999.
4. Москалець К. Страсті по Вітчизні / К. Москалець // Москалець К. Людина на крижині. Літературна критика та есеїстика / К. Москалець. – К. : Критика, 1999.
5. Павлишин М. Квадратура круга: пролегомени до оцінки Василя Стуса / М. Павлишин // Павлишин М. Канон та іконостас : [літературно-критичні статті] / М. Павлишин. – К, 1997.
6. Соловей Е. Українська філософська лірика / Е. Соловей. – К. : Час, 1999.
7. Сопровский А. О Книге Йова / А. Сопровский // Новый мир. – 1992. – № 3.
8. Стус В. Палімпсест : вибране / В. Стус. – К. : Факт, 2003.
9. Стус В. Твори : у 4 т. 6 кн. / В. Стус. – Т. 3. – Кн. 1. – Львів : Просвіта, 1999.
10. Стус В. Твори : у 4 т. 6 кн. – Т. 3. – Кн. 2. – Львів : Просвіта, 1999.
11. Стус Д. “Палімпсести” Василя Стуса / Д. Стус // Стус В. Твори : у 4 т. 6 кн. / В. Стус. – Т. 3. – Кн. 1. – Львів : Просвіта, 1999.
12. Стус Д. Василь Стус: Життя як творчість / Д. Стус. – К. : Факт, 2005.
13. Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. / Тарас Шевченко. – Т. 2 : Поезія 1847–1861. – К. : Наукова думка, 2001.
14. Шерех Ю. Трунок і трутизна. Про “Палімпсести” Василя Стуса / Ю. Шерех // Шерех Ю. Третя сторожа / Ю. Шерех. – К. : Час, 1993.